

- 20.Zob.: Projekt utworzenia Europejskiego Komitetu Helsińskiego, w opracowaniu M.Mięguszowieckiego (G.Kostrzewa-Zorbas), "Nowa Koalicja" nr 3 (1987).
- 21.Do braci Ukraińców, Białorusinów i Litwinów! "Nowa Koalicja" nr 2 (1986), s. 86-90.
- 22.Stanowisko Konferencji Ukraińskich Partii i Organizacji Politycznych w kwestii stosunków ukraińsko-polskich, "Orientacja na Prawo" nr 3 (1986).
- 23.J.Łobodowski, "Widnowa", "Kultura" wybór z numerów 7-9 z 1986 roku, Wydawnictwo "Pod Prąd", Warszawa 1986, s. 86 i nast.
- 24.Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej, "Orientacja na Prawo" nr 13 (1987), s. 4.
- 25.Zob.np.: "Solidarność Walcząca" (Wrocław) nr 118 (1985) oraz nr 149 (1987); "Bóg sprzyja tylko tym, którzy w niego wierzą". Rozmowa z K.Morawieckim, "Walka" nr 1 (1984), s.8-9.
- 26.Zob.: W oczach innych, "Droga" nr 23 (1987), s. 41; Sprawy sąsiedzkie, "Opinia Krakowska" nr 32 (1987), s. 17.
- 27.Wywiad z Redakcją "ABC", "Orientacja na Prawo" nr 3 (1986).
- 28.Polska polityka wschodnia, "Zomorzędność" nr 94 (1984).
- 29.W.Wojtkowy (S.Rojek), Europa przyszłości, "Niepodległość" nr 26 (1984), s. 11.
- 30.R.Czarnecki, Polski interes narodowy, "Głos" nr 54 (1989), s. 17.
- 31.B.Geremek, wypowiedź w dyskusji konwersatorium "Polska w Europie", "21" nr 7 (1988), s. 64.
- 32.Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej, „Nowa Koalicja” nr 5 (1988), s. 1.
- 33.Ukraińcy – Polacy: Wy i my, „KOS” nr 110 (1987); list został wydrukowany także w innych pismach, m.in. „Contra” nr 2 (1987) oraz „Przedświt Solidarność Robotnicza” nr 14 (1987).
- 34.Zob. np. P.Chmura (ps.), Spór o ukraińską Grupę Helsińską, „Nowa Koalicja” nr 3 (1987); M.Prokop, Opór na Ukrainie po drugiej wojnie światowej, „ABC” nr 4 (1986); X.Y., Ukraina – szkic sytuacji, „Nowa Koalicja” nr 1 (1985).
- 35.K.Podlaski (B.Skaradziński), Białorusini – Litwini – Ukraińcy: nasi wrogowie – czy bracia? Przedświt, (Warszawa) 1984. Realnym występującym w poważnych wypowiedziach podsumowaniem historii było stwierdzenie, że dramatycznych wydarzeń nie można i nie należy zapomnieć, ale „cała nienawiść z przeszłości nie może i nie powinna przesłonić nam jedynej wizji na przyszłość. W stosunkach polsko-ukraińskich trzeba sięgać do tego co łączy ...”, J.Sobczak, P.Lewicki, Kształty polskiej przestrzeni, „Spotkania” nr 26 (1984), s. 22.
- 36.J.J.Lipski, Dwie ojczyzny – dwa patriotyzmy (Uwagi o megalomanii narodowej i ksenofobii Polaków), Wydawnictwo CDN, Warszawa 1982, s. 19.
- 37.Zob. np.: Z Romanem Łabą rozmawia Bohdan Strumiński, „KOS” nr 94 (1986).
- 38.A.Jasińska-Kania, Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw, /w:/ Bliscy i dalecy ... op.cit., s. 221, 224; zob. też J.Załęski, Ukraińcy w oczach Polaków, „KOS” nr 94 (1986).
- 39.K.Podlaski (B.Skaradziński), Białorusini – Litwini – Ukraińcy ... op.cit., s. 50.
- 40.Ibidem, s. 87-88.
- 41.Nie jesteśmy ukraińskim Piemontem, „ABC” nr 4 (1986), s. 19-20.
- 42.M.Gołębiowski, Sojusz z Ukraińcami i sojusz narodów ujarzmionych, „ABC” nr 7 (1988), s. 59-62.
- 43.Konflikt mamy już za sobą. Rozmowa z Jewhenem Sztenderą, „ABC” nr 7 (1988), s. 63-68.
- 44.W.Mokry, Polaków i Ukraińców dziś, wczoraj i jutro, Warszawa 1990, s. 20.
- 45.Zob.: Dwugłos watykański, „Nowa Koalicja” nr 5 (1988), s. 2-3.

Андрій ТЕЛЕГУЗ

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В ПОЛЬЩІ НА ПОЧАТКУ 80-Х РОКІВ ТА ВИНИКНЕННЯ “СОЛІДАРНОСТІ”

Після закінчення Другої світової війни на внутрішнє політичне і соціальне життя Польської Народної Республіки впливали головним чином три фактори: наявність в країні потужної католицької церкви, політичні та економічні кризи і діяльність опозиції.

Наприкінці 60-х – 70-х років все виразнішими ставали симптоми кризи, які охопили країни розвинутого соціалізму. Польща не була тут винятком. На середину 70-х рр. у країні зросла інфляція, процвітала корупція. Значно знизилась динаміка реальної заробітної плати, але збільшувалася необґрунтована, надмірна диференціація в заробітній платі і прибутках. Назрівав суспільний вибух.

Опозиційний рух в Польщі існував у двох виглядах: як дисиденство і лояльна опозиція. Клуб католицької інтелігенції, що були представлений у Сеймі 5 депутатами у вигляді депутатської групи “Знак”. В їх розпорядженні були журнали “Вензь” (редактор Т.Мазовецький), “Тигоднік повшехни” (редактор Е.Турович), “Знак” (редактор Б.Цивінський). [1]

Процес створення відкритої політичної опозиції в країні прискорився після двох подій: Гельсінські домовленості та бурхливі події на підприємствах в Радомі і Урсусі і судовими процесами над робітниками. Саме тоді відбулося єднання інтелігенції і трудящих, коли перші виступили на захист робітників, що призвело до руйнування системи.

Комітет захисту робітників (КЗР) був створений 17 червня 1976 р. за ініціативи Я. Куроня і А. Мацеревича, як організація, що збирала матеріальну допомогу для робітників і їх сімей, а також формувала громадську думку на захист робітників. Як наслідок влада була змушена оголосити амністію для учасників подій в Радомі і Урсусі. [2]

Формально виконавши своє завдання КЗР був перетворений у Комітет громадянського самозахисту (КГС). Головними цілями було оголошено боротьбу з політичними репресіями, будь-якими видами громадянської дискримінації, а також захист громадянських прав. Його видавництво "Нова", друкує низку періодичних видань, зокрема "Роботнік", який під час серпневих страйків 1980 р. мав тираж 40 тис. примірників.

Згодом виникає ще кілька опозиційних політичних організацій: "Рух на захист прав людини і громадянина" (1977 р.), "Рух молоді Польщі" (1978 р.). З жовтня 1977 р. починає діяти Летючий університет, що організовував на квартирах і по костьолах читання лекцій з актуальних проблем політики, економіки, історії, літератури, тощо. Їх проводили історик Б. Геремек, Є. Єдліцький, А. Керстен, економіст Т. Ковалік, філософ С. Амстердамський, філолог-русист А. Дравіч, соціолог А. Целінський. Ініціаторами лекційних програм були майбутні головні радники "Солідарності" В. Геремек і Т. Мазовецький. [3]

В Сілезії створюється перший "Комітет вільних профспілок" на чолі з К. Світонем, а в Гданську – ініціативний комітет Вільних профспілок, в якому діяв Л. Валенса. В 1977-1979 рр. вони організували низку страйків і демонстрацій в пам'ять про розстріляних в 1970 р. [4], чим заклали основу феномену, невідомого для інших соціалістичних країн Центральної та Східної Європи, а саме, відновлення інституту опозиції і структур громадянського суспільства.

В 1980 р. країну струснула нова криза. Тоді ж відомий польський соціолог і громадський діяч Я. Щепанський в адресованій Е. Гереку записці-есе "Можливості 80-х років" не лише передбачив неминучість соціального вибуху, але і його підсумок – запровадження воєнного стану. [5]

В липні 1980 р., коли влада підняла ціни на м'ясо, почалася нова хвиля економічних страйків. Уряд дав наказ місцевим керівникам підвищувати заробітну плату на підприємствах, де страйк приймає загрозливий характер. Особливого розмаху набув виступ робітників на верфі ім. Леніна в Гданську, який поклав початок блискучій політичній кар'єрі Леха Валенси.

9 серпня тут звільняють з роботи Анну Валентович (одну з найпопулярніших серед робітників членів Вільних профспілок). Молоді робітники зробили спробу підняти страйк 14 серпня. Саме тоді Валенса переконав страйкарів не погоджуватися на підвищення зарплатні і відновлення на роботі Валентович, а провести "окупаційний страйк на верфі". Вимоги були доповнені будівництвом пам'ятника жертвам Грудня 1970 р. і збільшенням у двічі заробітної плати. До закінчення переговорів з дирекцією і місцевою владою робітники не лише зайняли територію верфі, але й створили охоронні загони. На наступний день страйк перекинувся на інші підприємства міста.

В ніч з 16 на 17 серпня в Гданську було створено Міжзаводський Страйковий комітет (МСК). Центральна комуністична преса назвала це "майже державним переворотом". В МКС увійшли представники 460 підприємств міста. 18 серпня урядові було передано 21 вимогу страйкарів, де першою стояла вимога на право створення незалежних від партії і адміністрації профспілок. [6]

Страйк охопив все Узбережжя (так у Польщі називають агломерацію трьох міст – Гданська, Гдині, Щеціна) [7]. 18 серпня Е. Герек виступаючи по телебаченню визнав помилки і закликав страйкарів повернутися до роботи. На що Валенса публічно заявив: "Нас це не стосується. У нас є своя 21 вимога, про які ми будемо говорити з правлячим угрупованням, а поки що ми страйкуємо і чекаємо, коли влада до нас з'явиться" [8]. Тобто, вперше були виголошені слова про відчуження влади від робітничого класу. Крім того, щоб продемонструвати це відчуження підкреслювалася вірність релігії і церкві: ворота страйкуючих підприємств були прикрашені іконами і портретами папи.

Переговори з страйкарями влада почала лише після того, як страйковий рух поширився по всій країні. Перед приїздом представників влади Валенса переконав МСК організувати три групи експертів: група професора Р. Куколовича (від примаса), група Мазовецького (від Клубів католицької інтелігенції) і група Куроня (від КЗР). На початку вересня влада змушена була поступитися і підписати угоду з міжзаводськими страйковими комітетами в Щеціні, Гданську, Ястшембі та інших містах.

17 вересня 1980 р. частина кваліфікованих робітників і представники інтелігенції створили незалежну профспілку "Солідарність", яка згодом перетворилася в опозиційний суспільно-політичний рух. [9]

По всій країні виникають вогнища соціальних конфліктів, Польща опинилася на межі економічної і політичної анархії. Гострота протиріч в самому суспільстві, недовіра між владою і "Солідарністю" породжували все нові і нові конфлікти. У вересні-жовтні наростає нова хвиля страйків, які тривають до початку 1981 р.

В лютому 1981 р. Перший секретар ЦК ПОРП С. Каня звернувся до міністра оборони В. Ярузельського з проханням очолити уряд [10]. Призначення на таку посаду військового генерала було сприйнято в суспільстві, і перш за все в "Солідарності", як акт спрямований проти опозиції, як спроба призупинити процес змін у суспільстві. В опозиційних колах В. Ярузельський одразу став символом консервативних сил.

12 лютого Сейм призначив його Головою Ради Міністрів, зберігши за Ярузельським і посаду міністра оборони. Одночасно Державна рада призначила його Верховним головнокомандуючим збройними силами [11].

В квітні економічна ситуація погіршується, особливо на споживчому ринку. Уряд вводить картки на м'ясо та м'ясні продукти, масло, борошно, рис і крупи. Країну знову охопив загальний страйк.

Керівництво КПРС однозначно визнало події в Польщі як контрреволюцію. Делегація радянських генералів Комітету держбезпеки і Збройних Сил на чолі з маршалом Куликовим, яка приїхала до Польщі, на зустрічі з польськими керівниками, вимагала знищити рух “Солідарність” або чекати повномасштабного вторгнення радянських військ. На підтвердження цих вимог у Польщі були влаштовані військові навчання Організації Варшавського Договору, в яких взяло участь 150 тис. солдатів (з них лише 30 тис. польських воєнків). Після навчань, звичайно, війська інших країн залишилися, а в страйкових містах було створено командні пункти. Радянська військова розвідка контролювала фабрики, шахти, університети. Кілька сотень опозиційних діячів також були під наглядом [12].

В цій ситуації “Солідарність” стала координаційним центром опозиції в боротьбі з владою. Кількість членів профспілки зросла до 9 млн. осіб. 26 вересня – 7 жовтня 1981р. в Гданську відбувся I з’їзд профоб’єднання “Солідарність”, в якому взяло участь більше 900 делегатів. З’їзд прийняв програму “Солідарності”, як організації, що бореться за владу [13].

Програма висувала вимоги про заміну державної власності на засоби виробництва власністю колективною. про передачу в руки приватних осіб нерентабельних підприємств, про переорієнтацію зовнішньоекономічних зв’язків країни на Захід.

У виступах лідерів “Солідарності” говорилося про необхідність виходу Польщі з РЕВ та ОВД. З’їзд прийняв “Звернення до народів Східної Європи”, в якому містився заклик про створення в “соціалістичних країнах вільних профспілок” для боротьби проти існуючої суспільно-політичної структури. Тобто, з’їзд мав яскраво виражену антирадянську направленість [14].

Опозиціонери розпочали налагоджувати контакти з дисидентами інших соціалістичних країн. Так, чехів і угорців, запрошують на семінар до Варшави, де їх навчали техніці підпільного друку.

Тиск на Польщу з боку КПРС все посилювався. Посол СРСР Б. Арістов передав В. Ярузельському офіційний протест Радянського Союзу відносно останніх подій в Польщі [15]. В цей час маршал Куликов зі своїм штабом розробляв план сформування нового прорадянського польського уряду при підтримці 18 радянських, чехословацьких і східнонімецьких дивізій на польському кордоні. Крім того, радянський і східнонімецький балтійські флоти були готові оголосити Польщі воєнно-морську блокаду [16].

В. Ярузельський робить останню спробу вирішити конфлікт політичними засобами. 4 листопада 1981 р. на зустрічі з головою польської католицької церкви кардиналом Ю. Глемпом і лідером “Солідарності” Л. Валенсо він висунув ідею створення фронту національної згоди – постійного діалогу і консультацій влади з впливовими політичними і суспільними силами, що визнають конституцію країни [17]. Проте Л. Валенса вибирає шлях конфронтації.

У листопаді стався різкий спад промислового виробництва, що потяг за собою нові страйки. Розпочали страйки студенти 29 вищих навчальних закладів, а провідну роль у цих виступах відіграв “Незалежний союз студентів” [18]. На початку грудня Валенса публічно заявив про перехід до нових форм боротьби з владою – до боротьби за політичну першість.

У відповідь Державна рада Польщі в ніч з 12 на 13 грудня 1981 р. своїм Декретом створила Воєнну раду національного порятунку на чолі з В. Ярузельським, яка перебрала на себе всю повноту влади в країні і оголосила про запровадження воєнного стану в країні. Як заявив В. Ярузельський: “Це – останній шлях, щоб почати вивід країни з кризи, спасти державу від розкладу” [19].

Одразу було інтерновано 6647 активних опозиціонерів, що було сприйнято більшістю населення як війна з народом. Введення воєнного стану врятувало поляків від “інтернаціональної допомоги братніх країн” з усіма трагічними наслідками і ще ближче наблизило остаточну ліквідацію системи тоталітарного соціалізму.

До 1988 р. Польща жила при відносній політичній і економічній стагнації, але це на перший погляд. Опозиціонери і в підпіллі продовжували свою справу: розклеювали листівки з закликами до народу не підкорятися владі, йти на акти непокорі, проводити страйки.

Отже, політичні події в Польщі в розглянутий період показують реальність боротьби демократично налаштованих опозиціонерів проти тоталітарної системи і провідне місце в ній “Солідарності” /

Література

1. Филиппов Б. А. Политический портрет Леха Валенсы.–Москва, 1992.–с.9.
2. Там же.–с.11.
3. Ash T. Polska rewolucja. Solidarnosc.–Londyn, 1987.–s.53.
4. Филиппов Б. А. Вказана праця.–с.19.
5. Polityka.–1980.–№37.–с.7.
6. Там же.–с.21.
7. Всесвітня історія.–с.52.
8. Филиппов Б. А. Вк. праця.–с.22.
9. Історія Польщі.–Івано-Франківськ, 1995.–с.43.
10. Там же.–с.39.
11. Історія Польщі.–с.43.
12. Брониславский Е., Вачнадзе Г. Польский диалог.–Тбилиси, 1990.–с.87.
13. Всесвітня історія.–с.52.
14. К событиям в Польше.–Москва, 1982.–с.6-7.

15. Политические портреты. – с. 42.
16. Польский диалог. – с. 88.
17. Политические портреты. – с. 43.
18. Польский диалог. – с. 106.
19. Правда. – 1981. – 14 декабря.

Наталія ДЕНИСЮК

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В ПОЛЬЩІ НАПЕРЕДОДНІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ (1980–1981 РР.)

Утворення незалежної самоврядної профспілки “Солідарність” у 1980 р. та дозвіл властей на її легалізацію були першими кроками Польщі на шляху до демократизації, тому що в політичній структурі суспільства з’явилась нова потужна сила – опозиція. “Солідарність” дуже швидко із невеликої профспілки перетворилася у широкий суспільно-політичний рух, який почав підготовку радикальних заходів, спрямованих проти державного устрою Польщі.

Від самого початку існування профоб’єднання влада готувалась до його ліквідації за допомогою сили, справедливо вважаючи діяльність “Солідарності” антисоціалістичною, хоча спочатку опозиція у своїх зверненнях, програмних документах погоджувалась з можливістю тимчасового збереження соціалістичного устрою в ПНР з деякими демократичними змінами. Уже 16 серпня 1980 р., ще перед підписанням угод у Щецині та Гданьську, було утворено штаб Міністерства внутрішніх справ під назвою “Літо – 80” на чолі з генералом Б.Шашурою, який в умовах загострення суспільної кризи зайнявся приготуванням можливих миротворчих дій [8, 4]. 28 серпня на засіданні Політбюро, під час обговорення ситуації в країні та шляхів виходу з неї, генерал В.Ярузельський категорично ствердив: “Треба ... усвідомлювати ..., що це боротьба хто кого ...” [5, 251]. Подібну ситуацію описав С.Каня, який невдовзі став Першим секретарем ЦК Польської об’єднаної робітничої партії (ПОРП). “Гасло вільних заводських об’єднань, – заявив він, – це антисоціалістичне гасло” [5, 251].

Спроба примирення опозиції та влади після серпневих страйків 1980 р. була невдалою. Невдовзі кожна із сторін звинувачувала іншу у зриві домовленостей. Відновились страйки, поглиблювалася суспільно-політична криза. Вихід з цієї кризи польська влада спробувала знайти у грудні 1981 р., впровадивши воєнний стан.

Приготування до впровадження воєнного стану розпочались більш як за рік до відомих подій грудня 1981 р. У жовтні 1980 р. Комітет Оборони Краю (КОК) та Генеральний штаб приступили до опрацювання планів такої операції. Займалися цим питанням і в Міністерстві внутрішніх справ. Піднімалося воно і в Москві безпосередньо перед приїздом до неї Першого секретаря ПОРП С.Кані та прем’єра Ю.Піньковського [4, 205]. По мірі загострення ситуації у польському суспільстві, до питання про воєнний стан повертались аж до 13 грудня 1981 р. Воно обговорювалось кілька разів у колах С.Кані, В.Ярузельського, Ф.Сивицького, посла Радянського Союзу Б.І.Арістова, маршала В.Г.Куликова, заступника голови КДБ В.А.Крючкова [2, 47]. Побоювання викликало питання про те, як поведе себе армія, як відреагує на таку акцію народ, яку позицію займе керівництво “Солідарності”, як зустрінуть воєнний стан церква та віруючі. В обговореннях не без причини враховувалось втручання у польські справи Заходу. До єдиної думки не приходили. Але уже наприкінці 1980 р. почали розробляти план запровадження воєнного стану.

3 листопада генерал Б.Шашура видав наказ про приготування акцій під первинними кодовими назвами “Вереск” (план інтернування 12, 9 тис. чол.) і “Мальва” (блокада зв’язку і комунікацій) [8, 7]. Уже 12 листопада на засіданні КОКу В.Ярузельський поінформував, що з приготувань залишився лише набір необхідних юридичних актів стосовно воєнного стану. В наступні місяці опрацьовані уже плани та проекти були систематично удосконалені, перевірено діяльність окремих державних служб. 16 лютого 1981 р. відбулась спеціальна “штабна гра”, в якій брали участь представники міністерств внутрішніх справ та національної оборони. 27 березня 1981 року С.Каня і В.Ярузельський підписали документ під назвою “Основні засади впровадження на території ПНР воєнного стану”, який завершив цілий ряд приготувань. В очікуванні масових протестів у Головній комендатурі Громадянської міліції розглядалась навіть можливість створення нових технічних засобів для боротьби зі страйкуючими.

В ході дискусій щодо необхідності воєнного стану керівництво держави розділилось у своїх поглядах на радикалів (твердоголових) та поміркованих. Твердоголові – в особі М.Мілевського і С.Ольшовського – домагались впровадження воєнного стану уже на засіданні Політбюро 8 листопада 1980 р. Це зустріло опір С.Кані та В.Ярузельського, які доводили, що таку операцію можна проводити лише у крайньому випадку. Опір поміркованих членів керівництва ПОРП, однак, зовсім не викликав у них симпатії до “Солідарності”. Але вони сподівались, що поступово профспілку вдасться знейтралізувати і вмонтувати в комуністичну систему. У зв’язку з цим помірковані почали проголошувати пропагандистські гасла про добрий робітничий дух “Солідарності” в цілому та злий, антисоціалістичний настрій деяких керівників профоб’єднання і, особ-